
Živali v prisposodobah – opica, nevšečna človekova sorodnica

Janez Keber

V članku obravnava avtor metaforiko, frazeologijo in simboliko, ki so povezane z opico. Izhaja iz slovenskega gradiva, primerjalno pa pritegne tudi druge evropske jezike.

The article discusses the metaphorical, phraseological and symbolic expressions involving the monkey. The study is based on Slovene empirical material, with some comparisons with other European languages.

Opica je pri nas nevsakdanja žival, kljub temu pa jo pozna staro in mlado. Otroci jo že zgodaj spoznajo v živalskem vrtu, prav tako pa jo lahko zelo pogosto vidimo v različnih poljudnoznanstvenih filmih na televiziji.

V živalskem svetu je opica človekova najbližja sorodnica, kar marsikomu ni všeč. Upoštevajoč to dejstvo je B. Škerlj svoje delo o opicah naslovil *Nevšečno sorodstvo*. V zvezi s tem sorodstvom omenimo slavni odgovor Theodorja Huxleya škofu Wilberforceu (ko ga je ta prosil za odgovor na vprašanje, ali izvira od opice po dedu ali babici), da se ne bi sramoval imeti kakšno opico med svojimi predniki, pač pa, če bi bil potomec moža, ki zlorablja svoje velike umske zmožnosti za to, da zamegljuje resnico (B. Škerlj, *Misleči dvonožec*, 1963, 146).

Ljudje smo pač navajeni, da govorimo najraje o svojih slavnih človeških prednikih, uspešnih ali bogatih sorodnikih. Za negativno označevanje pa nam pridejo zelo prav tudi živali. Tako tudi *opica*, ki pomeni slabšalno »kdor nekritično posnema vedenje, ravnanje koga drugega« (npr. Ta opica prevzame od svojih sošolcev vse potrebno in nepotrebno.) in »človek z nenaravno, izumetničeno zunanostjo ali vedenjem, zlasti ženska« (npr. To je prava opica.).¹ Uporablja se tudi kot psovka,

---

¹ Z nazivi za »opico« se slikovito označujejo osebe in stvari tudi v drugih jezikih, npr.: nemško *der Affe* »domišljav, neumen človek«, »človek, obseden s posnemanjem« (od srednjevisokonemškega časa), »rekrut« (vse posnema, popravlja in velja za neumnega; vojaško od 1900); špansko *mono* »opica (samec); gizdalin; oponašalec; možic (igrača); ilustracija, slika«; ameriško špansko familjarno »inozemec«, *estar de mono* (tj. 'biti od opice') »kujati se, šobiti se«; *mona* »opica«; gizdalin; oponašalka; pijanost; velikonočno darilo«; *pillar (coger) una mona* (tj. 'dobiti, prijeti opico') »opi(jan)iti se«; angleško *monkey* »opica (tudi figurativno); nagajivec«; tehnično »oven, zabijač, (parni) bat, pehalo, kladivo«; angleški sleng »500 funtov«; ameriški sleng »500 dolarjev« itd.; *ape* »(višja) opica; to play

npr. Opica neumna! Oglejmo si še nekaj literarnih zgledov: S kom, za božjo voljo, naj bi se tudi pogovarjal?... S kolegi, ki so *duševno skopljene opice* (V. Zupan, Potovanje na konec pomladi, 1974, 42)? Knežna je *prava opica*, ki v vsem posnema svojega očeta (P. Golia, Igre, 1953, 263). Zamrzil ju je kakor žive vragove. In zdaj naj tega tepca z njegovo avšo in to *staro opico* pelje gor na Šemberk (A. Ingolič, Stavka, 1951, 241). Kaj ni to žalostno, pradedje moji, da nas nadlegujejo te *inozemske mušice*, te *modne opice*, ti »pardonnez-moi«, ki tako nore za novotarijami, da se jim zdi vsa pamet starokopitna (W. Shakespeare – O. Župančič, ID I, 1974, 174).

Značilne opičje lastnosti nakazujejo primere *posnemati koga kot opica; skakati, plezati kot opica; biti radoveden kot opica; kričati, vreščati kot opica*. Opičje posnemanje »ni bilo všeč« že J. Stritarju, ko se je v delu *Pod lipo* (1895, 120–121) spotaknil ob kajenje: »Zakaj si torej začel kaditi...? ker si videl druge, može... Ali veš, da si *podoben opici, ki posnema človeka*,... pa ne pomisli, ali je pametno, kar dela, ali neumno. In ko bi bila to še kaka neškodljiva neumnost!«

Glavno opičjo lastnost – *posnemanje* – smo torej že odkrili. Da imajo lahko opice pri tem precej uspeha, dokazujejo njihove dresirane predstavnice. Kako so s tem posnemanjem prekosile človeka, smo lahko prebrali v knjigi *Planet opic* ali videli v po njej posnetem filmu oziroma nadaljevanki. Posnemanje se včasih obrestuje tudi ljudem. To najbolje dokazujejo Japonci in nekateri azijski posnemovalci, ki so svoje vzornike prehiteli na mnogih področjih. O opičjem posnemanju si preberimo še dva odlomka iz Nietzschejevega dela *Tako je dejal Zaratustra* (1974, 183, 185): Zaratustra je po naključju prišel tudi k mestnim vratom velikega mesta. Tam je planil proti njemu peneč se norec z razprostrtimi rokami in mu zaprl pot. In to je bil tisti norec, ki so mu ljudje rekli »Zarustrova opica«. Ujel je namreč nekaj izrazov in načinov njegovega govorjenja in si kajpak tudi rad izposojal iz zakladnice njegove modrosti. Zaratustra mu je med drugim rekel: »Pravijo ti *moja opica*, ti spenjeni norec: jaz pa ti pravim, da si *moja kruleča svinja*; s kruljenjem mi boš pokvaril še mojo pohvalo norosti... Vse tvoje penjenje, ti nečimrni norec, je namreč maščevanje, dobro sem te spregledal!«

»Nevšečna človekova sorodnica« *opica* pa lahko pomeni tudi »nevšečno stanje človeka«, in sicer »pijanost«, npr.: Dospevši v Ljubljano sem šel seveda po stari slovanski šegi *kazat svojo opico* k »Domačemu petelinu«, kjer je bil običajni žurfiks z ženstvom; bili pa so že vsi tako dobre volje, da *moje opice* niti opazili niso (F. Milčinski, Igračke, 1909, 26).« »Sit je bil življenja, kakor ga le more biti človek, ki ne ve, ali *ima mačka* ali *opico*, le to ve, da bi rad še pil, pa nima v žepu ne beca (Isti, Ptički brez gnezda, 201).« Pošteno *opico* si je oprtil (Korban, Iz mojih temnih dni, 69).

J. Debevec (Vzori in boji, 1918, 258) je skušal pojasniti izvor tega pomena: Zato tudi pravimo: To je tiček! Sedaj šele se mi je posvetilo, zakaj pravimo o pijančku: »*Opico* je prinesel domov.« Sami spomini, ko smo bili še opice...

Poimenovanja za *opico* pomenijo »pijanost« tudi v drugih evropskih jezikih, npr. v angleščini, češčini, italijanščini, portugalsčini, španščini. V nemščini izraz *einen Affen (sitzen) haben* (tj. 'opico /sedečo/ imeti') pomeni »biti pijan«, izraza *sich einen Affen holen/kaufen* (tj. 'iti po/kupiti si opico'), *einen Affen bekommen* (tj. 'dobiti

opico') pa »napiti se«. Podobno še *mit einem Affe nach Hause kommen* (tj. 'z opico priti domov'), *einen Affen heimbringen* (tj. 'prinesti domov opico') v pomenu »priti pijan domov« in *jm einen Affen aufladen* (tj. 'naložiti komu opico') familjarno »opiti koga«. Majhno ali večjo stopnjo pijanosti pa izražata nemška frazeologema *einen kleinen Affen haben* (tj. 'imeti majhno opico') familjarno »biti nekoliko pijan, malo ga spiti«, *den Affen zum Kater tragen* (tj. 'nesti opico k mačku') familjarno »tako se napiti, da je drug dan maček očiten; biti zelo pijan«. Tudi v češčini običajnama *opice* »pijanost« in *mit opici* »biti pijan« itd. ustreza manjšalno *opička* »rahla pijanost« in v frazeologemu *mit opičku* »biti v rožicah, biti nekoliko pijan«.

Za frazeologem *einen Affen haben* (tj. 'imeti opico') ugotavlja L. Röhrich², da je splošno znan najkasneje od začetka 19. stoletja. Za izvor meni, da je negotov. Kot verjetno ima L. Mackensen šaljivo zamenjavo češkega glagola *opit se* »opiti se«, in češkega *opice* »opica«. Riegler je poskusil z mitološko razlago, s pogledom na določene bolezenske demonološke predstave, po katerih pijanega človeka obsedejo določene živali, med drugim tudi opice. Za nastanek nemškega izraza *einem Affen haben* »krivica« Wander srednjevisokonemški pomen besede *Affe*, tj. »krinka, maska«. Med še nekaterimi poskusi razlage bi omenil le podatek, da obstaja risba Moritza von Schwinda iz leta 1833, ki ima spodaj napis: »einen Affen haben«. Risba kaže pijanca, ki se vrača domov, tipa kljuko od vrat, na ramenu pa mu čepi opica.

Po naštetih poskusih razlage izvora besede *opica* »pijanost« dodajam še svojo domnevo. Vemo, da imajo opice težave s pokončno hojo zaradi pretežke glave in drugačne oblikovanosti hrbtenice. Negotovi, opotekajoči pokončni hoji opic je zelo podobna hoja pijanca. Na zunanjih, telesnih in značajskih podobnostih pa temeljijo vse živalske primere in metafore. In zakaj ne bi tudi po opičje tavajočemu pijancu rekli kar *opica*?³

V zvezi s pijanostjo je splošno znan *maček*. Kadar pa pijansko *opico* »nesemo k mačku« – nemško *den Affen zum Kater tragen* – bomo posledice krepko čutili še naslednji dan po druženju z *opico* (Glej zgoraj!). Razen z *mačkom*⁴ se opica metaforično ali frazeološko povezuje ali zamenjuje še z nekaterimi drugimi živalmi.

the ape (tj. 'igrati opico') »slepo posnemati, oponašati, neumno se vesti«; francosko *singe* »opica (tudi figurativno)«; familjarno »opičji obraz; grd človek, grda oseba; šef, »stari«; figurativno »posnemovalec, oponašalec«.

² Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten, 48–49. J. Glonar (SSJ, 259) navaja frazeologem *opico razkazovati* v pomenu »pijan kolovratiti iz krčme v krčmo«.

³ Glej tudi H. Küpper, Wörterbuch der deutschen Umgangssprache: **Affe** 6. Trunkenheit, Rausch – z razlago: Opice veljajo za pijanske. Ko so pijane, se obnašajo čisto po človeško: kričijo in tulijo, besnijo, postanejo zlobne, druge buljijo topo predse. Izraz se pač nanaša na gugajočo, opotekajočo hojo opic.

⁴ Iz basenskega »sodelovanja« opice in mačka izhaja evropski frazeologem *jemati kostanj iz žerjavice s tujimi rokami*: v poljščini *wyciągać kasztany z ognia cudzymi rękami* (tj. 'vleči kostanj iz ognja s tujimi rokami'), francosko *tirer les marrons du feu* (tj. 'vleči kostanj iz ognja'). Frazeologem izhaja iz La Fontainove basni *Opica in maček*. Opica Bertrand nagovarja mačka Ratona, da krade pečene kstanje iz žerjavice, ki jih takoj sama poje, vse do prihoda služabnice. Tedaj oba zbežita (Glej W. Kopaliński, Słownik mitów i tradycji kultury, 471!).

V španščini so razen opice (prim. *mona* »pijanost« in *pillar/coger una mona*, tj. 'prijeti, dobiti opico' v pomenu »opiti se«) za izražanje pijanosti uporabili kar tri člane družine psov – *volka*, *psico*, *lisico* (Glej **Živali v prisposodobah pri volk, pes, lisica!**). V nemščini lahko opica zamenjuje našega *osla*, npr. *jm den Affen weisen* (tj. 'opico kazati komu') v pomenu »posmehovati se komu; delati se norca iz koga«. V slovenščini nemškemu frazeologemu delno ustreza *kazati osle komu*. Glede zamenjav je zanimiv še francoski izraz *le grand singe* (tj. 'velika opica'), grobo »predsednik republike«. V slovenščini in nekaterih drugih jezikih smo podobne pomene ugotavljali pri izrazih *velika živina*, *velika riba* (Glej **govedo, riba!**).⁵

Pogled v opičjo simboliko⁶ nam pove, da je opica povezana tudi z umetnostjo. V srednjeveški krščanski umetnosti opica na splošno simbolizira grešnika, hudobnost, prekanjenost in poželenje, hudiča in zlo nasploh (figura diaboli, Diabolus simia Domini). V okviru petih čutov predstavlja *okus*. Ker je umetnost »opica narave« (*Ars simia naturae*), je opica postala tudi simbol upodablajoče umetnosti, slikarstva

⁵ V angleščini tudi *pes – top dog* »najvišja oseba, visoka živina« in nasprotno *under dog* »podrejeni«. Glej še zgodbo **govedo** v knjigi *Živali v prisposodobah I!*

⁶ Opica ima zelo bogato in zanimivo simboliko. Tu navajam nekaj zanimivejših izsekov (Podrobneje glej Rječnik simbola, 380–383!)

Opica je dobro poznana po svoji spretnosti, po svojem daru oponašanja, po svojem pavlihovstvu. V naravi opice pa je nekaj, kar vznemirja, in to je njegova *razpršena zavest*. Lie Zi jo ima za neumno in vznemirljivo žival. Toda spretnost opice je kljub temu uporabljena v tibetanskem Kolesu obstajanja, kjer simbolizira zavest, vendar v slabem smislu besede: kajti zavest čutnega sveta prehaja s predmeta na predmet, tako kot opica skače z veje na vejo. Prav tako se obvladovanje srca, ki je podložno *tavanju*, v budističnih meditacijah vzporeja z udomačevanjem opice.

Opica je prednik Tibetancev, ki ga imajo za **Bodhisattva**, kakor je, po **Xi You Jiju**, sin Neba in Zemlje, rojen iz razdelitve prajajca. Ta opica je spremljevalka Xuana Zanga na njegovem potovanju, ko je iskalsvete knjige budizma, in to ne samo glumaški spremljevalec, ampak tudi taoistični čarovnik velikih sposobnosti. Indija prav tako pozna kraljevsko opico **Hanūmana** iz **Ramajane**. Velja tudi poudariti nekaj stalnih značilnosti, ki jih tranponira mit: **Hanumanova** okretnost in spontanost, nepopravljiva sanjskost, spretnost in *raztresenost* Kralja-opice **Sun Xing Zhoua**. To se pojasnjuje s tem, kar je bilo pred tradicionalnimi zvezami opice z vetrom. Med drugim je to razlog, zaradi katerega je lov na opice v Kambodži sredstvo za priklicavanje dežja. V Indiji se jalove ženske slečejo in poljubljajo kip **Hanūmana**, svete opice, da bi postale plodne.

Vloga, ki jo ima opica v egiptovski simboliki, je v glavnih črtah podobna predstavam, ki jih imajo o opici v Srednji Ameriki. V obličju velikega belega pavijana je bog Toth – prikazan kot Ibis – zaščitnik učenih in pismenih. On je božanski pisar, ki zapisuje besedo Ptaha, boga stvarnika, kot je zapisano v Anubisovi obsodbi, kadar meri duše umrlih. On je torej istočasno umetnik, prijatelj cvetja, vrtov in praznikov, silen čarovnik, sposoben brati najbolj zapletene hieroglifne in, seveda, psihopomp (tj. vodič duš umrlih). Kot utelešenje Totha vlada uram in koledarju, je gospodar časa; toda kot bog Baba, *samec med babuni*, je prepirljivec, pohotnež in umazanec.

Pri Aztekih in Majih je simbolizem opic v ustaljenem pomenu apolonski. Ljudje, rojeni v znaku opice (njemu pripada dan v koledarju) so strokovnjaki v umetnosti, pevci, govorniki, kiparji ali vešči in nadarjeni obrtniki: kovači, lončarji itd. Sahagun pravi, da so pri Aztekih *dobre narave, srečni in ljubljeni od vseh*. Slikarstvo Majev pozna združbo opica-sonce:

in kiparstva. Zato sta z njo zaznamovana Michelangelova *Uporni* in t. i. *Umirajoči suženj*.⁷

Po tem simbolično umetniškem ekskurzu bi bilo morda zanimivo pogledati na kratko še v zgodovino besede *opica* pri nas in ugotoviti njen izvor, njeno etimologijo.

Izraz *opica* je po neznanem viru že leta 1603 v delu Thesaurus Polyglottus zapisal slovaropisec H. Megiser, in sicer latinsko *Simia*, hrvaško *muna*, češko *opicze*. Med hrvaškimi slovarji ima prvi Belostenčev leta 1740 izraz *opica*, ki pa je po zapisku v Akademskem Rječniku staroruska beseda. Sušnik-Jambrešičev Lexikon leta 1742 ima: *Simia, Opicza, Munna, Mojemucza, Ein Aff*; od tod Apostel, Dictionarium 1760: *Aff, Afina, Afinia*, hrvaško *opicza, Muna*, nepravilno *Merkavza*. V tiskanem slovarju ima šele Murko leta 1833 *opiza*, kar je vzel iz Dajnkove slovnice leta 1824, ta pa iz del Dobrovskega *Die Bildsamkeit in Lehrgebäude*. Pohlin ima v Ta malem besedišu leta 1781 obliko *Vôpčza*, Šmigoc v Windische Sprachlehre leta 1812 pa kajkavsko *jópiza*. Pohlin jer zapisal še *Afčna, Afenza*.

Besedi *opica* ustrežata nemško *Affe*, staronordijsko *apo*. Slovensko *opica* naj bi bilo izposojeno iz germanščine, morda iz gotskega *apa*, pri čemer bi bila tvorjena z obrazilom *-ica*, podobno kot *volčica* iz *volk*. Izrazu *op-ica* zanimiva vzporedna tvorba z obrazilom *-ek* je *ópek*, v rodilniku *ópka* m, der *Affe* (tj. 'opica'; glej Pleteršnik I, 832).

V pomenu »opica« imamo v slovenščini še dve iz nemščine izposojeni besedi. Bolj znana je *áfna*, pri Trubarju *afinja*, iz nemškega *Affe*, zastarela pa *merkoca, merkovca, mirkuca*, iz tega pa še *merkucin* v pomenu »gozdni hudič«. Izraz *merkocva* izhaja iz nemškega *Meerkatze* (tj. 'morska, zamorska mačka'). Tako nemški kot slovenski izraz nimata nič skupnega s spodobno drevesno opico. Do vode so opice zelo zadržane, da o morju sploh ne govorimo. Iz besede *afna* je v slovenščini glagol *afnāti se* v pomenu »nenaravno, izumetničeno se nositi ali vesti«, npr.: »Taka koza!« so pravile tako, da jih je slišala. »Taka scrkljanka!« so govorile drugič. Kadar je bila žalostna, so rekle, da je Mona Lisa, da se »afna«, če pa se je smejala, so govorile, da se »reži kot pečen maček« (L. Petrič, Rumeni konj, 1971, 54). Licejkam so še pred

---

sonce kot zaščitnik petja in glasbe, imenovano *knez cvetja*, je pogosto prikazano v podobi opice. Beseda *opica* se uporablja kot častni naslov, pomenila pa je *pamet človeka* ali *vešč človek*. Ista *opica* ima tudi spolni značaj: simbol vročega, celo blodnega temperamenta.

V kitajskem Zodiaku *opica* vodi znak Strelca.

Na Japonskem je običaj, da se izogibajo izgovarjati besedo *opica* v času svatbe, ker bi to lahko odgnalo nevesto. Nasprotno pa menijo, da *opica* preganja zle duhove. Zaradi tega otrokom pogosto podarjajo lutke, ki predstavljajo opico. Podarjajo jih tudi nosečim ženskam, da bi imele lažji porod.

Ko se opice pojavijo v sanjah, vidi psihoanaliza v tem predvsem podobo nepristojnosti, razvrata, vzbujenosti, oholosti in nečimrnosti. V tem vidi posledico razdraženosti, ki izhaja iz podobnosti človeka in opice, *dlakave prednice, karikature* ega, brutalne, poželjive, pohotne. *Opica* v sanjah je prezrta podoba tistega, čemur se mora človek v sebi izogibati... *Sanje o opici so prvinski poziv za razvijanje osebe, ločene od narave, istočasno pa trdno povezane z njo.*

⁷ Glej L. Menaše, Evropski umetnostno zgodovinski leksikon, 1528!

vojno učenke drugih šol rade očitale, da se »afnajo« (Mlakar, Spomini, 386). Izraz *afna* pomeni slabšalno »človek z nenaravno, izumetničeno zunanostjo ali vedenjem, zlasti ženska«, npr. To je šele afna. *Afna* je tudi v nižje pogovornem izrazu *afne guncati* »delati ali govoriti kaj šaljivega«⁸ Tudi *afna* se kot *opica* povezuje s pijanostjo, npr. Stric Frizer tu je že pred šolo dal polivinil vrečko, da si skoču po tri litre. ko si se vrnu iz šole je bil že zadet ko *afna* (F. Frančič, Ego trip, 1984, 33).

Z opicami je verjetno povezan tudi slovenski izraz *móna* grobo v pomenu »dolgočasen, nezavzet, nepodjeten človek«, npr.: S to mono ne bom več govoril. Ti si pa res (ena) mona. Je tudi v primeri *držati se kot kaka mona* »imeti naiven, brezizrazen, neprizadet izraz«. Uporablja se tudi kot psovka: Ne drži se tako kisko, mona monasta! Slovenski izraz izhaja verjetno iz italijanskega *móna* »opica«, ki ga razlagajo kot skrajšano iz *maimon*, kar je naziv za neko vrsto opice, ta pa je iz arabskega *maimun*. Italijansko *móna* pa pomeni tudi »gospa«, nekdanji naziv poročenih žensk, in naj bi izhajal iz *madonna* »gospa«.

Hrvaško ali srbsko *majmun* »opica« izhaja iz turškega *maimūn*, ki je stara izposojenka iz perzijsčine prek arabščine. Turško *maimūn* pomeni »srečen, ki prinaša srečo«, kar je *evfemizem*, tj. lepši, milejši izraz za »hudič«. Mislili so, da je opica hudič. »Gozdni hudič«, nemško *Waldteufel*, pomeni tudi starinski izraz *merkucin*, ki je izpeljan iz besede *merkovca* »opica«. Torej so tudi Nemci in po njih mi opico zamenjevali s hudičem.

V italijanščini je sicer najbolj splošno ime za opico *scimia*, nekoliko starinsko tudi *bertuccia*. Izraz *scimia* izhaja iz latinskega *simia* »opica«, to pa iz grške besede *simos* v pomenu »z navzgor privihanim nosom, toponos«. Omenjeni nazivi za opico se torej nanašajo na značilni opičji nos. Da se po tej opazni lastnosti lahko poimenujejo tudi ljudje, priča grška razlaga imena *Simon* (iz že omenjenega *simós*), pri nas pa priimki *Nosan*, ki so nastali iz prvotnih vzdevkov za ljudi s štrlečim ali kako drugače opaznim nosom. Po vzdevku *Naso*, tj. *Nosan*, je bil znan še starorimski pesnik Ovid. Znamenit je nadalje Cyrano de Bergerac, junak Rostandove drame, iz katerega so se norčevali zaradi velikanskega nosu. Tudi med opicami je tak junak z nežnim imenom

⁸ V tem pomenu obstajata še glagola *opičiti* in *opičariti* ter glagolnika *opičenje* in *opičarija* itd., npr.: Izrazitost naših voda nas mika, *opičariti* ne maramo (Ribiško-lovski vestnik 1934, 1). Toda on ne vidi nič, ne sliši nič, ne opazi nič. – Ali le noče ničesar opaziti?... Ni li to *opičarstvo*, pravo pravcato *opičarstvo* (F. Ksaver Meško, Kam plovemo, 1927, 66)? Vsako potrato, vsako nespametno *opičenje* je sovražila iz srca (Dolenjske novice 1891, 4). Razloga proti osamosvojitvi Evinih hčera se tičeta *mimetizma* ali *opičarije*, s katero nežni spol vedno posnema moške napake in jih celo pretirava (npr. cigarete) (ŽiS 1936, 282).

Izraz *afne guncati* razlaga E. Bojc, Pregovori in reki na Slovenskem, 207, z glagolom »spakovati se«. S tem izrazom pa je R. Murnik (Navihanci, 1902, 132) šaljivo označil Ameriko: Kumi sem dobr začeu, se m pa šivanka zlom! Sapra di binguli – na, ena sama sm mou, pa naraunast odtam sm ja naroču, k se *afne guncaja*, z Amerike. Dva cifa sm dau zajna. O nastanku izraza *afne guncati* pa piše V. Gjurin (SR I, 1974, 77): Zelo težko je ločiti, kaj je prevzel slovenski sleng neposredno iz nemščine, kaj pa šele iz domačih neuglednih socialnih dialektov, zlasti meščanskega nižjega občevalnega jezika. Prim. *afne guncati*, ne imeti dunsta, imeti dolgo lajtengo, fajhten 'pijan'.

Nasalis. Živi na otoku Borneu. Lahko bi mu rekli *rilčar*, ker samcu v resnici zraste tak nos, da je bolj podoben rilcu kakor spodobnemu nosu.

Italijansko *bertuccia* »opica« je pravzaprav *Bertica*, medtem ko se je italijansko *Berta* uporabljalo kot splošna oznaka za »ženska« podobno kot *Martino* za »moški«. To dokazuje Dantejev verz *non creda donna Berta o ser Martino* »nikomur ne verjemi«. Na slovenskem ozemlju znana *Berta* je *Pehta, Pehtra, Pehtra baba* »po ljudskem verovanju bajeslovno bitje, ki nastopa v podobi hudobne ali prijazne starke«. Italijanska izraza *bertuccia* in *Berta* torej ponovno nevarno zbližujeta opice in ženske (Glej tudi *monna!*).⁹

Iz dozdam povedanega je že mogoče nekoliko spoznati opice, te človeku najbolj podobne živali ali človeku »nevšečne sorodnike«. Z njimi se podobno kot z nazivi drugih živali slikovito ogovarjamo tudi ljudje med seboj. V že omenjeni knjigi B. Škrli z vso simpatijo obravnava te človeške sorodnice. Po njem v živalskem vrtu takoj veš, kje so opice: tam, kjer je največ ljudi. In nadaljuje: Gledalci pa se veselo smejejo hitrim gibom opic v kletki, ki skačejo z debla na mrežo, stegujejo roko proti gledalcem in z mirnimi, svetlorjavimi, prosojnimi očmi prosijo še oreška; in ko ga dobijo, skočijo v kak kot in ga z rokami nesejo v usta. In te oči! Te oči izražajo celo neko inteligentnost... In roke so tako podobne človeškim... Pa so vendar uboge živali: dlako imajo in mnoge celo rep; hodijo po vseh štirih in namesto človeških nog imajo roke. Štiri roke; kdo je še slišal kaj takega! Ne, tu se je narava zmotila in ustvarila bitje s štirimi rokami, menda nekakega nadčloveka v posebni, ne ravno posrečeni obliki. Toda glej jih! Saj sedijo pokonci...

In kako to vrešči in kriči in se brezumno preganja po kletki in še neprijetno diši povrhu! Ne, ne – hvala za takšno sorodstvo.

O nečimrnosti in radovednosti pa isti avtor pravi takole:

Ne vem, ali je pri neevropskih narodih tudi v rabi, da se zmerjajo z živalskimi imeni, ki izražajo kakšno potezo značaja ali lastnost, omalovaževanje ali celo obsodbo, kakor npr. »svinja, krava, konj, lisjak, gos, pura, osel, koza«, pa tudi »opica«. Toda v vrsti teh prijaznih vzdevkov je »opica« gotovo tisti, ki označuje *radovednost* in zlasti *nečimrnost*. To sta dve lastnosti, ki ju »gospodar sveta« rad pripisuje ženskemu spolu; in res v slovenščini malokdaj zmerjajo moškega z »opico«, saj je že beseda ženskega spola. Sicer pa ni večje nesreče, kajti *radovednost* in *nečimrnost* sta značilni občečloveški lastnosti, torej tudi »gospodarja sveta! Opica niti ni tako nečimrna kakor *radovedna* in ni niti zdaleč tako nečimrna kakor človek – tudi ti, ljubi bralec. *Radovednost* pa je lastnost vseh opic, vseh primatov, vse »žlahte« s človekom vred. Važna lastnost! Brez *radovednosti* se iz nobenega prednika ne bi bil razvil človek; brez *radovednosti* ne bi bilo kulture in znanosti; jaz ne bi pisal te knjige in vi je ne bi brali. Saj *radovednost*, če ne pozabimo prvotnega pomena te besede, da bi radi *vedeli*

⁹ Do žensk in opic je bil zelo strog Erazem Rotterdamski v delu *Hvalnica norosti*, 37: Če si ženska prizadeva veljati za modro, s tem samo poudarja svojo neumnost, prav ko da bi vedel vola v borilnico, ob glasnem protestu *Minerve*, kakor pravi pregovor. Zakaj dvakrat greši, kdor se zoper naturi maže z ličilom kreposti in dela silo svojim naravnim darovom. *Kakor je opica po grškem izreku zmeraj opica, tudi še se oblači v škrlaten jopič*, tako je ženska zmeraj ženska, to se pravi neumna, pa naj si natakne krinko kakršno koli.

ali *znali*, ni samo to, da skuša skozi ključavnico dognati, kaj se godi za zaklenjenimi vrati. *Radovednost* je bila gibalo mnogim velikim odkritjem in dognanjem znanosti, s čimer nikakor ne mislim zasenčiti pomena gospodarskih odnosov. Res – ni tako slaba lastnost. In kar je najhuje in spet bega ozkosrčneža: tudi opica je radovedna.

Radovednost nas pogosto pripravi, da v *vsako reč vtaknemo svoj nos*, tj. »se vmešamo, hočemu biti udeleženi v njej«. Pri tem *jih* marsikdo *pošteno dobi pod nos* »ga zavrnejo, spravijo v zadrego zaradi njegove napake. S tem pa smo spet pri nosovih, o katerih glej spredaj.

Radovednost izraža nadalje nemški izraz *Maulaffen feilhalten* (tj. 'zijala imeti naprodaj') v pomenu »zijala prodajati«. Iz nemškega *Maulaffe* »zijalo« je tudi poljsko *małpa*¹⁰ »opica«, kar samo še potrjuje gornje ugotovitve, da so opice radovedne. Kljub vsemu pa človeku godi, če lahko dokazuje svojo umsko premoč nad živalmi, a tudi nad svojo nevšečno sorodnico opico. V zvezi s tem je nemški pregovor *Wenn ein Affe hineinguckt, kann kein Apostel herausgucken*¹¹ (tj. 'če opica pogleda noter, ne more noben apostol pokukati ven'). V slovenščini mu ustreza pregovor *Pošlji osla križemsvet, nazaj ti pride uhat ko pred*, v hrvaščini ali srbščini pa *Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba. Magare u Rim, magare iz Rima*. Češko *být sto let za opicemi* pomeni »biti zelo zaostal«, slovaško *byt' sto rokov za opicami* pa »zelo zaostajati v razvoju, biti zelo zaostal«. Na ne ravno lepo zunanost opice kaže primera *pačiti se kot opica*, v češčini *pitvořit se jako opice*, na neumnost pa rusko *martyškin trud* (tj. 'opičje delo') v pomenu »nekoristno, brezciljno delo«. Ruski izraz je izviren in izhaja iz basni I. A. Krilova z naslovom *Obez'jana* (tj. 'opica'), v kateri je govor o opici, ki se ukvarja z ničimer potrebnim, čeprav težkim delom: vleče in kotali sem in tja veliko klado.

Seveda pa niso povsod mnenja, da je opica neumna. O tem govorijo češka, angleška in francoska primera: češko (*být chytrý jak opice* (tj. 'biti zviti kot opica')) »zelo zviti, bister, iznajdljiv«; angleško *to be a clever monkey* (tj. 'biti pametna opica'); francosko *être malin comme un singe* (tj. 'biti zloben, prebrisan kot opica') itd. Opici se pripisuje tudi drznost, npr. v češčini, angleščini, ruščini: češko (*být drzý jak opice/stado opic* (tj. 'biti drzen kot opica/čreda opic')) »biti zelo, nenavadno, zoprno drzen«; angleško *to be as brazen as a monkey* (tj. 'biti drzen kot opica'); rusko *naglyj kak obez'jana* (tj. 'biti drzen, nesramen kot opica').

Samec opice je *opičnjak* ali tudi *opičnik*. Oba izraza lahko slabšalno pomenita »človek z nenaravno, izumetničeno zunanostjo ali vedenjem«, npr. S takim opičjakom se druži. On pa je iz mene napravil opičnika, potezal me je kakor lutko na vrvici, me

¹⁰ Poljsko *małpa* »opica« je v primerah *zręczny jak małpa* (tj. 'spreten kot opica'), *robić co ze zręczności małpy* (tj. 'delati kaj s spretnostjo opice'), dalje kot psovka vulgarno *małpo jedna, małpo zielona*, pogovorno *robić z siebie małpę* (tj. 'delati iz sebe opico') »noro se obnašati«. Glagolska izpeljanka iz *małpa* je *małpować* in pomeni »posnemati, dražiti koga, pačiti se komu« (prim. slovensko *opičariti* v opombi 8).

¹¹ S temi besedami Georg Christoph Lichtenberg (1742–1799) aludira na ljudi, ki berejo dobre knjige, a jim niso dorasli (Glej P. Mrazović, R. Primorac, Srpskohrvatsko-nemački frazeološki rečnik, 31!).

usmeril natančno tja, kot je načrtno skoval, ni se pustil zbijati norčavosti (M. Selimović, Trdnjava, 1972, 72).

S pridevnikom *opičji* se označujejo nekatere značilne lastnosti *opice*, preneseno tudi ljudi, npr. *opičja spretnost, njegove opičje kretnje, človek z opičjim obrazom; imeti opičje čelo*. Podobno s prislovom *opičje*: *opičje posnemati druge, po opičje se spakovati, vesti*. V zvezi s tem navajam dva zgleda iz Pogovorov z Goethejem: Ničesar ti ne pokažem, kajti ponavljanje in *opičje posnemanje* več škodi kot koristi. In spet je za vsak narod dobro samo tisto, kar nastane iz njegovega jedra in iz njegove splošne potrebe brez *opičjega posnemanja* drugega naroda.

Opičje samice z veliko ljubeznijo negujejo svoje mladiče. Iz tega izhaja tudi izraz *opičja ljubezen staršev do otrok* v pomenu »nekritična ljubezen«, npr. Ulrich ni bil ravno tak. Sovražil je to mešanico odpovedovanja in *opičje ljubezni* v odnosu do življenja, ki mirno prenaša njegova nasprotja in polovičnost kakor teta, ostarela devica, pobalinstva mladega stričnika. Izraz *opičja ljubezen* je tudi v drugih jezikih, npr. češko *opičí láska* »slepa, nora ljubezen«, ki je tudi v frazeologemu *milovat koho opičí láskou* (tj. 'ljubiti koga z opičjo ljubeznijo') »zelo, noro, nesmrtno ljubiti koga«; poljsko *małpia miłość* (prim. tudi *małpia złośliwość* »opičja zloba«).

Po vsem, kar je bilo že povedano o opicah, je treba omeniti še človeku podobne opice – *antropomorfe*. To so *gibon, orangutan, šimpanz* in *gorila*. Zelo posrečeno jih je že z naslovi označil B. Škerlj v knjigi *Nevšečno sorodstvo*, in sicer: *Pragozdni akrobat – gibon, Filozof v džungli – orangutan, Cirkuški pajac – šimpanz* in *Gospodar pragozda – gorila*. V prenesenem pomenu je *gorila* »zelo močen, orjaški, navadno grob človek«, npr. Bil je prava gorila. Zlasti v ameriškem okolju, a dandanes tudi že drugod, pa pomeni *gorila* tudi »telesni stražar (kake poslovne, politične osebe)«, npr. Spremljale so ga oborožene gorile.

Malajsko *orang-utan* pomeni menda »gozdni človek«, s čimer so tudi Malajci tej veliki opici priznali nekakšno krvno sorodstvo. Z izrazom *orangutan* pa lahko ozmerjamo »neumnega človeka«, najbolje seveda v varni razdalji, ali osebo, ki ni navzoča, npr. Ne razumem, zakaj je treba tega topoumnega orangutana prositi.

Ob koncu zgodbe o opicah se spomnimo še na tri zelo nenavadne opice, ki se močno razlikujejo od običajnih. Izhajajo iz umetnosti Daljnega vzhoda in ravnajo modro in ravnodušno. Znamenite opice Jingoroja v hramu Nikko, od katerih si ena zatiska ušesa, druga oči in tretja usta, izražajoč »nič ne slišim, ne vidim, ne govorim«, so tudi prisposodba modrosti in s tem sreče.

Viri in literatura

KEBER, J., Živali v prisposodobah 1, Celje 1996, poglavje Najpomembnejši viri in literatura, str. 379–386.

KEBER, J., Živali v prisposodobah 2, Celje 1998.

**Animals in Language Imagery (Živali v prisposodobah)
– The Monkey, Man's Inconvenient Relative**

The article is a slightly adapted text of one of the animal stories from his Animals in Language Imagery, a two-volume collection of 55 stories: Živali v prisposodobah 1 (Celje 1996) and Živali v prisposodobah 2 (Celje 1998). The stories treat animals in metaphorical, phraseological and symbolic language. Among them is the monkey, man's closest relative in the animal world. The article portrays its appearance in the metaphors and phraseologemes of the Slovene language, in comparison with other European languages. It discusses different names used for the monkey in Slovene and in other languages, as well as its symbolic role in major world mythologies.